

Després de dues dècades dominant l'escena política italiana i d'arribar tres pics a ser primer ministre, Silvio Berlusconi afronta el declivi, caracteritzat per un enorme desprestigi personal i polític: ha estat obligat a deixar l'escó que ocupava al Senat per mor de les condemnes judicials, i el seu partit, Forza Italia, no passà d'un escàs 10% des vots el diumenge dia 23 de novembre en les eleccions regionals celebrades a Emília-Romanya i Calàbria. Pareix el definitiu esvaïment de qui fa 20 anys irrompé amb una força aclaparadora en la política italiana com a recanvi demagògic i populista del sistema tradicional de partits creat després de la Segona Guerra Mundial, el qual s'enfonsava per la corrupció.

El sistema de partits. Després de la Segona Guerra Mundial a Itàlia es creà una república democràtica, però sota la vigilància, de fet, dels Estats Units per evitar que el Partit Comunista guanyés les eleccions. Segons escriu l'historiador i professor de la Universitat de Basilea Daniele Ganser a la web de política internacional *voltairenet.org*, "Itàlia va tenir el trist privilegi de convertir-se en el primer teatre d'operacions d'una guerra secreta declarada per la CIA (contra el comunisme a Europa després del conflicte bèl·lic) i que tingué la primera clara missió d'impendir com fos que l'esquerra italiana guanyés les primeres eleccions nacionals de la postguerra", les del 16 d'abril de 1948. Per assolir l'objectiu "injectà deu milions de dòlars a la Democràcia Cristiana", el partit de la dreta, i sobretot inicià "una ferotge campanya de desprestigi contra els candidats i líders de l'esquerra, especialment del PCI" que consistí en "l'aparició de milions de pamflets anònims sobre la seva vida sexual i en què eren acusats de ser anticlericals, de connivència amb el feixisme...". Malgrat que pugui parèixer als ulls d'avui en dia una mica ingenu, a la Itàlia dels anys 1940 la tàctica funcionà i la dreta aconseguí 307 escons davant dels 200 de l'esquerra. Si l'operació hagués fracassat, Ganser no dubta que "aleshores la guerra civil no s'hauria pogut evitar", perquè la CIA havia armat un "exèrcit secret d'ultradreta" liderat pel feixista i excol·laborador dels nazis Valerio Borghese —que tenia

connexions amb la màfia—, l'anomenada *xarxa Gladio*, per fer front a aquesta contingència.

Durant les següents quatre dècades les connexions amb el crim organitzat, els grups d'ultradreta i les societats secretes, com la lògia Propaganda Due o P2 —una mena d'obscur grup de pressió amb ramificacions il·legals al Vaticà i del qual feia part Silvio Berlusconi—, s'anaren estenen a altres partits, a més de la Democràcia Cristiana (DC), especialment el Partit Socialista (PSI). Es creà, de fet, un sistema polític corrupte en la seva major part que es procurava a si mateix la impunitat. Quan algú el volia atacar, moria. El cas més espectacular fou el d'Aldo Moro, president de la DC, dues vegades primer ministre, qui

acceptà el 1978 negociar amb Enrico Berlinguer, secretari general del PCI, un govern de "solidaritat nacional", segons el batejaren ambdós, per "posar fi a la crisi i a la corrupció". Va ser assassinat aquell any per les Brigades Roges, un grup terrorista que si bé es declarava d'esquerra, sempre se'l va suposar infiltrat d'elements d'ultradreta relacionats amb la xarxa Gladio. El cadàver de Moro fou deixat al maleter d'un cotxe situat entre les seus de la DC i del PCI. Tothom ho va interpretar com un missatge mol clar.

Tangentopoli. El sistema de partits creat els anys 1940 arribà a principi dels 90 tan intacte en la forma com corcat en el fons. Tot canvià el 17 de

L'ocàs d'Il Cavaliere del populisme

20 anys després de la seva irrupció en la política italiana, el populisme demagògic de Silvio Berlusconi pareix esvaïr-se.

febrer de 1992, quan el fiscal en cap de Milà, Antonio Di Prieto, detingué per corrupció política el dirigent socialista Mario Chiesa. El líder del PSI, Bettino Craxi, convençut, segurament, que seria un escàndol més i que es difuminaria aviat, convocà una roda de premsa per negar amb vehemència que hi hagués una xarxa de corrupció generalitzada, perquè tot eren “actuacions personals”. Di Chiesa, però, pressionat pel fiscal, s’enfonsà durant els interrogatoris i assegurà que tot el sistema de partits era corrupte. Altres testimonis també ho afirmaren. L’onada d’indignació popular fou enorme i va créixer encara més quan el maig d’aquell any el jutge contra la màfia Giovanni Falcone fou assassinat amb un cotxe bomba. Al

juliol, un altre magistrat contra el crim organitzat, Paolo Borsellino, també caigué per un atemptat mafios. Milions de persones sortiren als carrers en aquells mesos en manifestacions successives cridant contra la corrupció, la màfia i els polítics, i a favor dels fiscals i els jutges, als quals consideraven els únics que tenien “les mans netes” (*mani pulite*), segons una expressió que encunyà la premsa per identificar-los.

Di Pietro i altres fiscals i jutges asseguraren als bancs dels acusats, a partir de 1993, centenars de polítics i empresaris –en foren interrogats fins a 4.000; el líder socialista, Craxi, s’exilià a Tunísia el 1995 per no ser empresonat, on morí el 2000– en un procés que la premsa batejà amb el terme *de Tan-*

gentopoli –tangente vol dir ‘suborn’ en italià–. Però els principals partits, DC i PSI, s’atrinxeraren en el poder usant tots els ressorts al seu abast per torpedinar els de *mani pulite*. En conseqüència, la irritació popular va créixer com mai i les manifestacions cada pic tenien més concurrència. El 30 d’abril de 1993, quan Craxi sortia d’una reunió de la direcció socialista, va ser escridassat per una gernació que li tirava bitllets d’una lira al crit de “vols també el meu?”. Les imatges feren la volta al món. Era el símbol de l’enfonsament d’un sistema polític corcat que feia quasi mig segle que funcionava.

L’èxit de Berlusconi. Les eleccions generals de 1992 se celebraren en un ambient de desafecció enorme envers els partits tradicionals, per mor dels escàndols de corrupció. Així i tot, gràcies a l’elevada abstenció es pogué formar un govern de quatre partits sota el liderat de la DC i del PSI. No aguantà. L’any següent, nous comicis generals avançats. Tots dos partits perderen la meitat dels vots. En vista de l’enfonsament, el multimilionari Berlusconi, propietari de la televisió privada del país, entre més mitjans –vegeu el requadre–, veié arribada l’hora que esperava. El novembre de 1993 va inscriure el seu partit, Forza Italia, en el registre. Tot seguit convocà un insòlit càsting per triar els qui serien els candidats a parlamentari, senador i càrrec regional i local. Amb la seva mà dreta, el sociòleg Gianni Pillo, director de Dyakron –l’empresa de sondatges demoscòpics que indicava a Berlusconi què podia oferir als italians–, organitzà el partit i preparà el programa per concórrer a les futures eleccions generals. No hagueren d’esperar gaire.

Quan el president del Govern sorgit de les urnes de 1993, Giuliano Amato, dimití en veure’s incapaç de mantenir la fràgil aliança governamental, assetjada pels jutges i fiscals, el president de la república, Oscar Luigi Scalfaro, democratacristià, encarregà al governador del Banc d’Itàlia, Carlo Azeglio Ciampi, la formació d’un nou executiu, el recorregut del qual va ser molt curt. Ciampi, impotent, també dimití pels escàndols que afectaven els partits del seu executiu, i es convocà novament a les urnes per tercer pic en tres anys. La

Silvio Berlusconi

Silvio Berlusconi va nèixer el 1936 a Milà, en el si d'una família de classe mitjana acomodada. A 23 anys, després de titular-se en dret, fundà una immobiliària amb la qual amassà una important fortuna. El 1974 adquirí Telemilano Cavo, la primera de moltes altres cadenes locals que uní en un imperi televisiu (Fininvest) que va crear en bona part gràcies a favors polítics, sobretot del seu amic el socialista Bettino Craxi. Al cap de 20 anys tenia tres cadenes nacionals de televisió, dos diaris, l'editorial Mondadori, una cadena de grans magatzems (La Standa) i, entre més empreses, companyies d'assegurances i financeres. En el cim de l'èxit empresarial adquirí també el club de futbol Milà, el qual es convertí en el seu trampolí per adquirir una gran popularitat. A final dels anys 1990 i a principi de la dècada del 2000 comprà participacions de diversos mitjans de comunicació d'altres països: el 2002 a Espanya es va quedar Telecinco a través del *holding* Mediaset, l'antic Fininvest. Gràcies a tots aquests negocis, Il Cavaliere, un tractament honorífic que li venia per haver obtingut, el 1977, l'ordre al mèrit del treball –del qual la Federació de Cavallers de l'Ordre del Treball l'ha desposseït enguany–, es convertí en l'italià més ric amb una fortuna estimada (2011) en uns 8.000 milions de dòlars nord-americans. Quan el 1993 tot el sistema de partits polítics tradicionals es va col·lapsar per la corrupció, l'ambició desmesurada de Berlusconi va veure el cel obert. Era el moment de fer el salt a la política. Creà el partit Forza Italia i després de les eleccions generals de 1994 es convertí en primer ministre. Començava l'era del populisme d'Il Cavaliere.

1

cita era el 27 de març de 1994. La Democràcia Cristiana ja no s'hi presentà, i fou la darrera vegada que el PSI va concórrer a uns comicis.

El Pol de les Llibertats, la coalició liderada per Forza Italia amb la participació de la Lliga Nord, l'Aliança Nacional i la Llista Pannella, aconseguí la victòria. Silvio Berlusconi seria investit primer ministre, càrrec que deixaria el 1995 per tornar a recuperar-lo el 2001 fins al 2006 i que per tercera vegada ocupà entre el 2008 i el 2011. Aquell 1994 aconseguí l'acta de diputat, que mantingué fins al 2013, any en què passà a ser senador entre els mesos de març i novembre fins que fou obligat a dimitir després de ser condemnat en ferm per la Cort Suprema de Cassació a quatre anys de presó per frau fiscal. A més, també ha estat condemnat a un any de presó per escoltes telefòniques il·legals, i a set més i a inhabilitació perpètua per inducció a la prostitució.

Malgrat tot, el 2014 Berlusconi ha volgut fer renàixer la seva Forza Italia. Ha fracassat, si més no ho indiquen els resultats de les eleccions regionals parcials del diumenge 23 de novembre. Aparentment, d'aquesta manera acaben 20 anys de protagonisme polític d'Il Cavaliere, que ha estat un demagog exuberant que introduí a Europa i que modernitzà les formes del po-

3

pulisme llatinoamericà, que creà Juan Domingo Perón a Argentina –vegeu el requadre–.

El populisme d'Il Cavaliere. La modernització consistí, essencialment, a convertir la política en una mena de *reality show* televisiu. Un espectacle, en fi, en què res no és el que pareix i l'aparença ho és tot. Berlusconi, segons escriu el professor Andrea Donofrio, especialista en política italiana, columnista i membre de la Fundació Ortega y Gasset-Gregorio Marañón, “va saber presentar-se com quelcom nou, aliè als partits partits”, tot i que “en realitat era part del sistema, havia estat proper a moltes figures culpables de la degradació nacional, com Bettino Craxi, amic seu”. Tanmateix, “gràcies

2

1. Il Cavaliere inaugura la política espectacle, basada en el missatge televisiu, populista, demagog però efectiu. 2. Berlusconi es crea el seu partit, Forza Italia, com a plataforma personal per arribar al poder. 3. La corrupció enfonsà els partits tradicionals, com la Democràcia Cristiana i el Partit Socialista, el líder del qual Bettino Craxi (a la foto) s'hagué d'exiliar el 1995 a Tunísia, on morí el 2000, per no ser empresonat.

a unes tècniques de comunicació noves en la política, l'empresari aconseguí convertir-se en l'expressió de l'estesa irritació popular i presentà com una alternativa viable". En aquest objectiu les "seves televisions" hi tingueren un paper destacat: "Propagaren una imatge distorsionada", però els italians se la cregueren. Per a Donofrio, tal com escriu a la comunicació "Berlusconi i l'espectacularització de la política", presentada el 2012 en un congrés de politologia organitzat per la fundació esmentada, Il Cavaliere va convertir "la democràcia en un simulacre, la va buidar del contingut i de les atribucions que li són pròpies; les institucions es convertiren en un instrument del seu populisme mitjançant les quals intentà alterar la Constitució italiana".

L'element clau del missatge populista i demagog de Berlusconi va ser "l'apel·lació constant al seu èxit" personal i professional "com a model empresarial" que volia aplicar en la gestió política. Amb missatges simplistes –"crearé un milió de llocs de feina"–, de pretesa defensa dels més desfavorits, amb el control obsessiu dels mitjans de comunicació –dels seus i també dels públics quan tingué el poder–, "Berlusconi vampiritzà literalment el poder polític".

El periodista nord-americà Alexander Stille –columnista de *The New York Times* i *The New Yorker*, entre més mitjans; especialista en política italiana; autor de nombrosos llibres, l'últim dels quals titulat gràficament *El saqueig de Roma: com un bonic país amb una passat gloriós i una cultura enlluernadora fou sotmès per un individu anomenat Silvio Berlusconi* (2013)– qualifica l'objecte d'anàlisi com "un *showman* televisiu i un mag de la mercadotècnia", per al qual res no importava excepte ell mateix. El règim populista televisiu que volia instaurar ja es deixava notar amb el simple nom de la seva formació, Forza Italia, que, segons el periodista estatunidenc, era una síntesi perfecta

del projecte: "Resultava jove i apolític, aixecava l'ànim sense marcar una orientació política precisa (...). Podria unir votants disperss de tot el centredreta".

Segons el professor Donofrio, el populisme berlusconian s'apropa al de Juan Domingo Perón "en el diseg d'inhabilitar l'oposició parlamentària a través de qualsevol mitjà, en la censura dels periòdics i mitjans de comunicació contraris i en la pretensió de depurar la magistratura" per intentar que la justícia no fiqui el nas en els negocis particulars. La diferència està, diu el politòleg, en la política econòmica, perquè l'italià "es preocupà sobretot dels interessos industrials i de la classe mitjana-alta", malgrat les seves invocacions en defensa dels qui tenien menys, mentre que l'argentí "mostrà més interès per la massa obrera".

L'ús i abús dels mitjans de comunicació és el que agermana més Perón i Berlusconi. El demagog argentí legislà contra la llibertat d'expressió i d'informació, comprà diaris, controlà fèrriament la cinematografia, la ràdio i tractà la televisió, des de 1951, com a "bé públic", o sigui sota control del seu Govern. El populista italià també adquirí mitjans, alguns diaris i especialment la televisió privada, que va fer seva i con-

El peronisme

Juan Domingo Perón (1895-1974), militar i polític, va ser elegit diverses vegades com a president de la República Argentina. La primera fase presidencial anà des de 1946 fins a 1955, any en què un cop militar el derrocà. La segona, després de 18 anys d'exili, va ser entre 1973 i 1974, fins al moment de la seva mort. Perón va inaugurar una nova forma de fer política: el populisme. Es preocupà de millorar les condicions de vida dels més pobres, els quals l'adoraven i foren la força del seu moviment polític. Atorgà el vot a les dones, que abans de 1947 no el tenien. En política econòmica no es considerava ni de dretes ni d'esquerrades, sinó que s'ubicava en la que anomenà *tercera posició*: “Ni capitalisme ni comunisme”. Utilitzava una manera de governar propera al totalitarisme, no debades era admirador del nazisme, a molts caps del qual donà protecció després de la derrota hitleriana. Intentà desprestigiar, com fos, tota crítica, destinà la policia secreta a la repressió brutal dels opositors que el molestaven més i fins i tot arribà a l'assassinat, sobretot de comunistes. Exercí un control ferri dels mitjans de comunicació tant a través de la legislació per reduir al mínim la llibertat d'impresió, d'expressió i d'informació com mitjançant la compra de diaris. Així mateix, s'assegurà legalment que de primer la ràdio i després, a partir de 1951, la televisió responguessin als seus interessos.

El populisme peronista evolucionà cap al que a l'Argentina s'ha conegut amb el nom de *justicialisme*, que ha tingut múltiples escissions i el sector pseudoesquerrà del qual avui té la presidència amb Cristina Fernández. Fora del país inspirà els moviments que s'anomenen *bolivarians*, com el règim de Chávez, avui de Maduro, a Veneçuela i el d'Evo Morales a Bolívia, entre altres, i que són meres adaptacions del populisme demagog de Perón, el qual arribà a Europa a través de Berlusconi.

Juan Domingo Perón creà a l'Argentina el populisme: un govern quasi totalitari amb atenció als més pobres, que foren la seva gran força electoral.

vertí en la gran arma del projecte polític. Mitjançant les cadenes pròpies i les públiques, que controlava estretament en governar, “projectà una imatge seva que responia a l'estereotip de l'italià mitjà i que va representar una caricatura de la italianitat: el *latin lover*, el masclista, cantador, trampós amb èxit, sense escrúpols però paternalista...” Un “home comú” que s'identificava amb l'essència de la majoria d'italians i que la majoria d'italians acceptaren, votaren i feren triomfar durant quasi dues dècades.

Un fenomen només italià? Berlusconi va ser un fenomen italià, però la seva forma de governar, aquest popu-

lisme d'inspiració peronista adaptat a un lloc i un moment concrets, amenaça d'estendre's per altres països. Donofrio conclou que no cal equivocar-se prenent que la caiguda de Forza Italia i la decadència d'Il Cavaliere tancaràn un parèntesi circumscrit a Itàlia, perquè “la política del segle XXI és espectacle, espectacle de masses,” en què els polítics “actuen com a vertaderes estrelles”. Berlusconi “ha estat un exemple paradigmàtic” del fenomen, que no és exclusivament italià. Avui pertot arreu “la imatge compta més que el discurs”, i això és una mena de virus que fa que “l'únic que acaba important és el nivell de popularitat, els sondatges (demos-

còpics) i sobretot la imatge” del polític, a la qual es rendeixen absolutament. Per això, “la importància de l'estètica i de l'aparença” s'ha imposat molt per sobre “del contingut”. S'ha inaugurat, diu Donofrio, una nova era en tots els països democràtics desenvolupats: “La del màrqueting polític que alguns han anomenat *sarkoberlusconisme* –de Nicolas Sarkozy i Silvio Berlusconi– per indicar que es tracta d'un fenomen europeu” que es basa en la substitució de les ideologies i els programes polítics pel “populisme mediàtic i la burda demagògia”.

Miquel Payeras